

BAŞARISIZ DEVLET KAVRAMININ İNCELEMESİ

Dr. Selman ÖĞÜT*

Özet

Uluslararası hukuk terminolojisinin dinamik yapısı uluslararası hukuk doktrini yeni kavramlarla yüzleştirmektedir. Doktrinin karşılaştığı yeni kavramlardan biri de “başarısız devlet”tir. Başarısız devlet kavramı özellikle Afrika ve Ortadoğu ülkelerinde meydana gelen şiddet olayları ile daha fazla gündeme gelmektedir. Kavramın hukuki sorgulamasının yapılması çok önemlidir. Bununla birlikte kavramın ortaya çıkış nedenlerinin araştırılması gerekmektedir. Uluslararası barış ve güvenliğin yüzleştığı yeni tür tehditler başarısız devlet kavramı gibi yeni kavramların türemesinin asıl sebebidir. Bu noktada kavramın amacının sorgulanması hayati önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Başarısız devlet, uluslararası hukukta yeni kavramlar, devletin başarısızlığı, uluslararası hukukta müdahale etmeme prensibi, uluslararası hukuk.

Abstract

Dynamic structure of terminology of international law confronts the international doctrine with new concepts. Failed state is one of the new concepts that doctrine met. More and more, the concept of failed state became a current issue due to raising violence. It is very important to examine the concept in a legal perspective. In addition to that, it is required to examine the reasons which gave the way for the birth of this concept. The threats that international peace and security are confronted with, are the main reason which caused the spring-up of new concepts like failed state. In that point, examination of the main aim of the concept is of vital importance.

Key words: failed state, new concepts in international law, state failure, non-intervention principle in international law, uluslararası hukuk.

* Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Milletlerarası Hukuk Anabilim Dalı

Giriş

Sürekli gelişmekte olan uluslararası hukuk terminolojisinin son senelerde ön plana çıkan kavramlarından biri olan başarısız devletin (Failed State) özellikle Afrika ve Ortadoğu ülkelerinde zuhur eden şiddet olayları ile daha fazla gündeme geldiği görülmektedir. Başarısız devlet kavramı uluslararası hukuk yazarlarına ek olarak uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi, sosyoloji ve ekonomi gibi farklı disiplin yazarlarınca da ele alınmaktadır. Hatta hukuki yönünden ziyade siyasi yönünün tartışılmasının uluslararası hukuk doktrininde bir eksiklik olduğunu işaret eden haklı eleştiriler de mevcuttur.¹ Kavramın devletlerin egemen eşitliği ilkesi ve devletin iç işlerine karışma yasağı gibi temel uluslararası hukuk prensipleri ile yakından ilgili olması uluslararası hukuk açısından taşıdığı önemi açıkça ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda yakın coğrafyamızda meydana gelen şiddet olaylarının uluslararası hukuk açısından değerlendirmesi yapılırken başarısız devlet kavramının ele alınmasının elzem olduğu görülmektedir. Suriye’de iki seneyi aşkın bir süredir devam etmekte olan iç çatışmanın ve Mısır’da devam etmekte olan iç karışıklıkların uluslararası hukuk açısından değerlendirilmesi yapılırken başarısız devlet kavramının hem bu iki ülke açısından sorgulanması hem de kavramın kendi içinde ne derece tutarlı bir tanımının olduğunun belirlenmesi gerekmektedir.

Çalışmamızda uluslararası hukukun en temel konularından biri olan devlet kavramını tanımladıktan sonra devletin başarısızlığı (state failure) ve başarısız devlet kavramlarının tanımlaması ve sorgulaması yapılmaktadır. Bu incelemeyi müteakiben, Mısır ve Suriye içerisinde meydana gelen olayların genelde uluslararası hukuk açısından özelde ise başarısız devlet kavramı çerçevesinde değerlendirmesi yer almaktadır.

Uluslararası Hukukta Devlet Kavramı

Devlet uluslararası hukukun temel süjesidir.² Mevcut uluslararası hukuk sistemi, devleti sistemin temel kişisi olarak belirlemiştir.³ Devletlerin bir araya gelerek oluşturdukları uluslararası örgütler (bunlara hükümetlerarası

¹ Kenneth Chan, State Failure and Changing Face of the Jus Ad Bellum, KU Leuven Centre for Global Governance Studies, Working Paper No:100, Şubat-2013, s.2

² Hüseyin Pazarcı, Uluslararası Hukuk, Ankara: Turhan Kitabevi, 2009, 8. Bası, s.140

³ Melda Sur, Uluslararası Hukukun Esasları, İstanbul: Beta Yayınevi, 4. Bası, 2010, s.97

örgütler de denilebilir), uluslararası hukuk sisteminin türemiş sujesidir.⁴ Her ne kadar gerçek kişilerin modern uluslararası hukukun sujesi olarak kabul edilip edilmemesi noktasında tartışmalar⁵ süregitse de iç hukuktan farklı olarak uluslararası hukukta insanlar hukuk kişisi olarak kabul edilmemiştir.⁶

Devleti oluşturan öğeler genel olarak ülke, insan topluluğu ve bağımsız siyasi otorite olarak zikredilmektedir.⁷ 1933 yılında Amerikan Devletleri Örgütü tarafından kabul edilmiş olan Devletlerin Hakları ve Yükümlülüklerine İlişkin Montevideo Konvansiyonu'nda belirlenen prensiplere göre devleti oluşturan unsurlar daimi bir nüfus, sınırları belirli bir ülke, hükümet ve diğer devletlerle ilişki kurabilme yetisi olarak belirtilmiştir.⁸ Çalışmamızın konu kapsamının dışına çıkmama açısından ülke ve insan topluluğu öğelerinin incelemesini yapmaktan imtina etmemiz gerekmektedir. Ancak devletin bağımsız bir siyasi otoriteye sahip olması ögesi başarısız devlet kavramını sorgulamadan önce incelenmelidir. Zira başarısız devlet kavramının farklı tanımlarında ön plana çıkan ortak görüş, devletin kendi ülkesinde otoritesini tam anlamı ile kullanamaması hususuna yoğunlaşmaktadır.

Bağımsız Siyasi Otorite Kavramı

Uluslararası hukukun temel süjesi olan devletin ülkesinde bağımsız bir siyasi otoritesinin olması gerekmektedir. Doktrinde belirtilen bağımsız siyasi otorite kavramının incelemesini yapacak olursak her şeyden önce devletin kendi ülkesinde etkin olarak kullanabildiği bir otoritesinin olması gerektiği sonucunu çıkarırız. Bu otorite idari teşkilatın belirlenmesinden kamu hizmeti yapabilmeye kadar geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır.

Devletin içişlerinde bağımsız olması ve diğer devletler ya da hükümetlerarası örgütlerle kuracağı ilişkileri bağımsız şekilde belirlemesi yine bağımsız siyasi otorite kavramının gereği olarak ortaya çıkar. Devletin eğitim sistemini veya idari teşkilatını bağımsız olarak belirlemesi bağımsızlığını

⁴ Ibid.

⁵ Janne Elisabeth Nijman, *The Concept of International Legal Personality: An Inquiry into the History and Theory of International Law*, T.M.C. Asser Press, 2004, s.468-472; Roland Portmann, *Legal Personality in International Law*, Cambridge University Press, 2010, s.2-9

⁶ Yücel Acer ve İbrahim Kaya, *Uluslararası Hukuk İngilizce Özetli Ders Kitabı*, İstanbul: Legal Yayınevi, 2012, s.99

⁷ Hüseyin Pazarıcı, *op.cit.*, s.140

⁸ Malcolm N. Shaw, *International Law*, Cambridge: Cambridge University Press, 5. Bası, 2003, s.178; Yücel Acer ve İbrahim Kaya, *op.cit.*, s.100

tespit edebilmemiz açısından ne kadar elzemse, başka bir devlet ile herhangi bir uluslararası antlaşma imza etme ya da etmeme iradesine sahip olması o derece elzemdir. Zira elzem olarak belirttiğimiz durumlardan ilki, yukarıda belirttiğimiz ve Montevideo Konvansiyonu'nda da kaleme alındığı üzere devlet olmanın şartlarından biri olan hükümetin yani meşru bir siyasi otoritenin varlığına bağlıdır ki bu olgu doktrinde dahili egemenlik olarak adlandırılmaktadır.⁹ Diğer elzem durum ise dış müdahaleyi¹⁰ kabul etmeyen harici egemenlik olarak adlandırılmaktadır.¹¹

Uluslararası hukukun devlet olma şartı olarak belirlediği bağımsız siyasi otorite kavramının sadece cebri icra gücü ya da düzenleme yapma yetkisini haiz olma şeklinde algılamak yanlış olur. Devletin modern uluslararası hukukta kabul gören nitelikleri arasında temel hak ve hürriyetlere saygılı olması şartı aranmaktadır. Devletin İnsan Hakları'nı korumakla alakalı pozitif yükümlülüğünden bahseden Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarında bu koruma yükümlülüğünü demokratik devlet olmanın temeli olarak saymaktadır.¹² Temel hak ve hürriyetleri ihlal eden bağımsız bir siyasi otoritenin bağımsızlığından ziyade etkinliği noktasında sorgulama yapılmaktadır. Doktrinde yapılan tartışmalarda devletin hükümetinin var olması ve etkin şekilde işleminin egemenlik ile doğrudan ilgili olduğu sonucuna varılmaktadır.¹³ İncelemekte olduğumuz başarısız devlet kavramı, modern uluslararası hukuk sisteminin temel sujesi olan devlete bazı yükümlülükler yüklediğini ve bu yükümlülüklere saygı göstermeyen otoritenin meşru kabul edilemeyeceği görüşünün giderek daha çok benimsediğini göstermektedir.

Başarısız Devlet ve Devletin Başarısızlığı Kavramları

Başarısız devlet kavramı uluslararası hukuk terminolojisine Soğuk Savaş döneminin bitmesi ile eklenmiş bir kavramdır.¹⁴ Kavram ilk defa ABD

⁹ Malcolm D. Evans, *International Law*, Oxford University Press, Birinci Bası, 2003, s.207

¹⁰ Jennifer Milliken ve Keith Krause, *State Failure, State Collapse and State Reconstruction: Concepts, Lessons and Strategies*, Development and Change, Cilt:33, Sayı:5, Kasım-2002, s.770

¹¹ Peter Malanczuk, *Akehurst's Modern Introduction to International Law*, Londra: Routledge Press, 1997, 7. Bası, s.17

¹² Jan-François Akandji-Kombe, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Pozitif Yükümlülükler – Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Uygulanmasına İlişkin Kılavuz Kitap*, İnsan Hakları El Kitapları Numara:7, 2007, s.9

¹³ Kenneth Chan, *op.cit.*, s.2

¹⁴ Rosa Ehrenreich Brooks, *Failed States, or the State as Failure?*, The University of Chicago Law Review, Cilt:72, Sayı:4, 2005, s. 1160

Dışişleri Bakanlığı'ndan emekli iki bürokrat olan Gerald B. Helman ve Steven R. Ratner tarafından 1992 yılında dillendirilmiştir.¹⁵ “Başarısız Devletleri Korumak” başlıklı makalelerinde Helman ve Ratner'in ortaya koyduğu temel sav, Soğuk Savaş döneminin bitmesi ile birlikte rahatsız edici yeni bir olgunun ortaya çıktığıdır. Kendini uluslararası toplumun bir üyesi olmayı sağlayabilme noktasında tamamen yetersiz olan devlet, başarısız ulus devlet (failed nation state) olarak tanımlanmıştır.¹⁶ Kavram BM eski Genel Sekreterlerinden Boutros- Boutros Ghali ve Kofi Annan tarafından kullanılmış olsa da ne Genel Kurul ne de Güvenlik Konseyi almış oldukları kararlarda başarısız devlet lafzını kullanmamışlardır.¹⁷

Uluslararası hukuk doktrinde bazı yazarların başarısız devlet tanımını yapmadan önce devletin hangi temel fonksiyonları icra etmesi gerektiğini belirttikleri görülmektedir.¹⁸ Milliken ve Krause'nin “fonksiyon ya da aktivite” olarak adlandırdığı bu üç unsur güvenlik, temsil ve refahtır. Bazı yazarların bu üç unsuru tekrar ederken sağlık kavramını da refah devletinin ayrılmaz bir parçası olarak ortaya koydukları görülmektedir.¹⁹ Devleti özetle anlatan ve iç içe geçmiş üç unsurun sağlanamaması halinde devletin başarısızlığı durumu (state failure) ortaya çıkar.²⁰ Brooks ise başarılı devlet kavramından yola çıkarak tanımlamanın yapılması taraftarıdır.²¹ Yazara göre başarılı devletler belirli bir bölgeyi koruyabilen, kendi ülkesinde meşru zor kullanma tekeli elinde bulunduran ve ülkesinde yaşayan insanlar için gerekli sosyal hizmetleri tedarik edebilen devletlerdir.

Başarısız devletin hem siyasi hem hukuki kriterler açısından değerlendirilmesi durumunda Thüerer'in ortaya koyduğu şablonun belirli açılardan yapılan bir çözümlemeyi içerdiği görülmektedir: Coğrafi ve bölgesel açıdan, siyasi açıdan ve fonksiyonel açıdan.²² Yazara göre coğrafi ve bölgesel açıdan

¹⁵ Gerald B. Helman ve Steven R. Ratner, Saving Failed States, Foreign Policy, No:89, 1992-1993 Kış Sayısı, s.3-20

¹⁶ Ibid., s.3

¹⁷ Neyire Akpınarlı, The Fragility of the 'Failed State' Paradigm, Brill Academic Publishers, 2009, s.88

¹⁸ Jennifer Milliken ve Keith Krause, op.cit., s.756

¹⁹ Christopher Clapham, The Challenge to the State in a Globalized World, Development and Change, Cilt:33, Sayı:5, Kasım-2002, s.775

²⁰ Jennifer Milliken ve Keith Krause, op.cit., s.756

²¹ Rosa Ehrenreich Brooks, op.cit., s. 1160

²² Daniel Thüerer, The “Failed State” and International Law, International Review of the Red Cross, Sayı:836, 1999, s.2

başarısız devlet incelediği zaman sınır aşan etkisi olan iç problemleri (çatışmaları) olan bir devlet tipi ile karşılaşmaktadır. Bu noktada karşımıza çıkan tablo dışa yönelmiş bir patlamadan (infilak) ziyade içe doğru çöküşe geçmiş güç ve otorite yapılarıdır. Siyasi açıdan ise hukuk sistemini işleten ve asayiş koruyan yapıların tamamının ya da tamamına yakınının çökmesi söz konusu olmaktadır. Militer ya da paramiliter grupların ülkedeki konumlarını güçlendirmek ya da tamamen devletten ayrılmak için yürüttükleri mücadele yazarın verdiği örnekler arasındadır. Fonksiyonel açıdan ise uluslararası seviye devleti temsil edebilecek organların olmaması, devleti temsil ettiği kabul edilen muhatap bir kurumun olmaması ve dış etkiye maruz olan zayıf bir siyasi yapının olması başarısız devlete işaret etmektedir.

Başarısız devlet ve devletin başarısızlığı kavramları sadece doktrin yazarları tarafından tartışılmamakta, Dünya Bankası (World Bank), Birleşik Krallık Uluslararası Gelişim Departmanı (United Kingdom Department of International Development), Barış Fonu (Fund for Peace) ve Devlet Aczi Çalışma Kolu (State Failure Task Force) gibi bağımsız araştırma ve uzmanlık kuruluşları tarafından da tanımlanarak raporlara konu olmaktadır.²³ Bunlara ek olarak Birleşik Devletler Uluslararası Gelişim Bürosu (USAID), İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (OECD), Avustralya Hükümeti Denizaşırı Yardım Programı (AusAID) ve seçkin Birleşmiş Milletler büroları da başarısız devlet kavramı ile ilgili araştırma ve faaliyet yapan kuruluşlar olarak zikredilmektedir.²⁴

Başarısız devlet ile ilgili raporları ile en öne çıkan araştırma kuruluşu, ABD menşeli bir bağımsız araştırma ve eğitim kuruluşu olarak kendini tanımlayan Fund for Peace örgütüdür. Fund for Peace örgütünün tanımına göre bir devletin hükümeti ülkesindeki fiziki kontrolü kaybettiği ya da meşru kuvvet kullanımı tekelinde eksiklik baş gösterdiği zaman devletin başarısızlığı söz konusu olmaktadır.²⁵ Fund for Peace örgütü başarısız devleti tespit etme açısından on iki adet gösterge oluşturmuş ve bu göstergeleri de dördü sosyal, ikisi ekonomik ve altısı siyasi ve askeri olmak üzere üç gruba ayırmıştır. Söz konusu göstergeler grup başlıkları göze alınarak şöyle sıralanmıştır:²⁶

²³ Zaryab Iqbal ve Harvey Starr, *Bad Neighbors: Failed States and Their Consequences*, *CONflict Management and Peace Science*, Sayı:25, 2008, s.316

²⁴ Valentin Cojenu ve Alina Irina Popescu, *Analysis of Failed States: SOme Problems of Definiton and Measurement*, *The Romanian Economic Journal*, Sayı:25, 2007, s. 116

²⁵ Zaryab Iqbal ve Harvey Starr, *op.cit.*, 317

²⁶ <http://ffp.statesindex.org/indicators>, ulaşım tarihi: 09.09.2013

I. Grup: Sosyal Göstergeler

1) Demografik baskılar (Doğal afetler, çevre sorunları, kirlilik, gıda eksikliği...)

2) Mülteciler ve Yerinden Edilmiş İnsanlar

3) Grup Sorunları (Ayrımcılık, mezhepsel-dinsel-etnik şiddet...)

4) İnsan ve Beyin Göçü

II. Grup: Ekonomik Göstergeler

5) İstikrarsız Ekonomik Gelişme

6) Fakirlik ve Ekonomik Düşüş

III. Grup: Siyasi ve Askeri Göstergeler

7) Devletin Meşruluğu (Yolsuzluk, hükümetin etkinliği, uyuşturucu ticareti, demokrasinin seviyesi...)

8) Kamu Hizmetleri (Suç oranı, okur-yazarlık oranı, alt-yapı, enerjinin güvenilirliği, yollar, internet hizmeti...)

9) İnsan Hakları ve Hukuk Devleti

10) Güvenlik Sistematiği

11) Hizipleşmiş Elitler (İktidar mücadeleleri, siyasi rekabet, hileli seçimler, sığınmacılar)

12) Harici Müdahale (BM Güçlerinin varlığı, devlet dışı yardım, devlet dışından gelen silahlı müdahale, yaptırımlar...)

Yukarıda geçen on iki göstergeye göre şiddetli iç çatışma zafiyeti olan altmış adet devleti belirleyen Fund for Peace örgütü, bu belirlemeyi uluslararası ve yerel medya kaynaklarından gelen dataların kullanıldığı bir bilgisayar programı ile yapmaktadır.²⁷ Her yıl söz konusu veriler kullanılarak belirlenen sonuçlara göre devletlerin başarılı ve başarısız (başarısız) olma dereceleri Dünya haritası üzerinde gösterilmektedir.²⁸

²⁷ Valentin Cojenu ve Alina Irina Popescu, op.cit., s.124

²⁸ Fund for Peace'in Failed State Index sonuçları için bakınız: <http://ffp.statesindex.org/>, ulaşım tarihi: 09.09.2013

Mısır ve Suriye Olayları

3 Temmuz 2013 tarihinde Genel Kurmay Başkanı ve Savunma Bakanı Abdulfettah el-Sisi'nin mevcut Anayasa'yı askıya alındığını ve yeni bir seçim yapılınca kadar Anayasa Başkanı Adli Mansur'un Cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturacağını söylemesi ile Mısır'da askeri darbe ile yönetim ordunun eline geçmiştir.²⁹ Darbe karşıtı kişilerin toplandığı Adeviye ve Nahda meydanlarında düzenlenen gösterilere ordu tarafından yapılan müdahaleler sert olmuştur.

Ordunun göstericilere yaptığı müdahaleler sonucu 27 Temmuz'da 200 kişi ölmüş 4500 kişi yaralanmış³⁰, 14 Ağustos'taki müdahale sonucu 300 kişi ölmüş 7000 kişi yaralanmış³¹ ve 19 Ağustos'ta darbe karşıtı gösteriler nedeniyle tutuklananların Ebu Zabel Hapishanesi'ne nakli sırasında çıkan olaylarda 52 kişi hayatını kaybetmiştir.³² Mısır Sağlık Bakanlığı, hastane kaynakları ve Müslüman Kardeşler'in verdiği bildiği bilgiler sonucu ulaşılan Ağustos ayı sonu toplam ölü sayısı 3.533 ve yaralı sayısı 11.520 olarak açıklanmıştır.³³ Temmuz ayında yaptığı açıklamada BM Genel Sekreter'i ülkede meydana gelen ölümlerle alakalı bir kınama mesajı yayımlayarak mevcut ölümlerin bağımsız ve yetkili olan ulusal mercilerce soruşturulmasını istemiştir.³⁴

Suriye'de devam etmekte olan iç silahlı çatışmanın bilançosu daha ağır olmuştur. Sadece 2012 yılı içerisinde Beşşar Esed güçlerinin yapmış olduğu saldırılar sonucu 41.771 kişinin hayatını kaybettiği açıklanmıştır.³⁵ Ağustos ayında Şam'da gerçekleşen sivillere yönelik kimyasal silahla yapılan müda-

²⁹ <http://www.trthaber.com/haber/gundem/misirda-askeri-darbe-92072.html>, ulaşım tarihi: 11.09.2013

³⁰ <http://yenisafak.com.tr/dunya-haber/misirda-katliam-var-200-olu-27.07.2013-546396>, ulaşım tarihi: 27.07.2013

³¹ <http://yenisafak.com.tr/dunya-haber/misirda-yeni-katliam-163-olu-14.8.2013%20-554691>, ulaşım tarihi: 14.08.2013

³² <http://www.aa.com.tr/tr/dunya/216898--nakil-sirasinda-katliam-52-olum>, ulaşım tarihi: 19.08.2013

³³ <http://www.trthaber.com/haber/dunya/misirda-katliamin-bilancosu-aciklandi-97651.html>, ulaşım tarihi: 11.09.2013

³⁴ BM Genel Sekreteri'nin SG/SM/15160-AFR/2660 sayılı açıklamasının İngilizce metni için bakınız: <http://www.un.org/News/Press/docs/2013/sgsm15160.doc.htm>, ulaşım tarihi: 10.08.2013

³⁵ <http://www.trthaber.com/haber/dunya/suriyede-bir-yillik-agir-bilanco-69199.html>, ulaşım tarihi: 10.08.2013

hale sonucu 1300'den fazla kişi hayatını kaybetmiştir.³⁶ Suriye'de meydana gelen olaylar sonucunda Fund for Peace tarafından yayınlanan Başarısız Devletler indeksinin 2013 listesinde Suriye 21. sırada yer almıştır. Aynı listede Mısır 34. sıradadır.³⁷

Kavramın Eleştirisi

Başarısız devlet kavramının uluslararası camianın yüzleştiği yeni tür sorunların halledilmesi için icat edilmiş bir kavram olduğu sonucunu dekolonizasyon sürecinin gelişimini inceleyerek elde edebiliriz. Çünkü İkinci Dünya Savaşı'nın akabinde başlayan self-determinasyon hareketleri ile dekolonizasyon süreci hızlı bir ilerleme sürecine girmiştir. Bu ilerleme 1960'lı yıllardan sonra tekâmül aşamasına erişmiş ve Dünya sahnesindeki mevcut devlet sayısı artmıştır. Ancak ortaya çıkan yeni devlet tiplerinin yaşadığı sorunlar BM Antlaşması'nın ana amaçlarından olan uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını³⁸ da tehlikeye düşürmeye başlamıştır.

Dekolonizasyon sürecinin tekâmülü ile devletin içindeki silahlı çatışmaların ve bağımsızlık hakkı iddia eden halk gruplarının devlet ile girdikleri silahlı çatışmaların sayısı artmıştır. Bu anlamda dikkat edilmesi gereken husus, 1945 sonrasının dünya şartları refleksi ile kurulmuş bir örgüt olan BM organizasyonunun kurucu andlaşması olan BM Andlaşması'nda iç silahlı çatışmalarla ilgili doğrudan düzenleme içeren hükümlerin mevcut olmamasıdır.³⁹ Ortaya çıkan yeni tür sorunlar siyasileri ve bürokratları devletin başarısızlığı kavramı üzerinde yoğunlaşmaya itmiş, güvenlik organizasyonları da mülteci hareketlerinden uyuşturucu ticaretine kadar uluslararası barış ve güvenliği etkileyen birçok problemin halledilmesinin elzem olduğu sonucuna varmışlardır.⁴⁰

³⁶ <http://www.trthaber.com/haber/dunya/kimyasal-katliamda-olu-sayisi-1300u-asti-98151.html>, ulaşım tarihi: 21.08.2013

³⁷ Fund for Peace örgütünün listesine ulaşmak için bakınız: <http://ffp.statesindex.org/rankings-2013-sortable>, ulaşım tarihi: 11.09.2013

³⁸ BM Antlaşması, m.2; antlaşma metni için bakınız: http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/chart_turkce.pdf, ulaşım tarihi: 15.09.2013

³⁹ Selman Öğüt, 21. Yüzyılda Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Yeniden Yapılandırılması, T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013, s.93

⁴⁰ Ashraf Ghani ve Clare Lockhart, Fixing Failed States – A Framework for Rebuilding a Fractured World, Oxford University Press, 2008, s.4

Söz konusu durum devletin egemenliği kavramının sorgulanmaya başlanmasına sebebiyet vermiştir. Devletin dış müdahalelerden ne kadar bağımsız olduğu ve kendi siyasi otoritesini ne dereceye kadar özgürce kullanabildiği noktasında doktrinde derin sorgulamalar yapılmaya başlanmıştır.⁴¹ Çünkü uluslararası camianın devletin iç meselesi kavramına yaklaşım tarzında köklü değişimler olmuştur. Örnek verecek olursak, “etkili devlet” tanımı kalkınma enstitüleri tarafından kullanılmaya başlanmış ve bir ülkedeki fakirliğin azaltılmasının elzem şartı olarak lanse edilen bir mefhum haline gelmiştir. Böylece devletlerin egemen eşitliğinden ziyade devletin egemen olması kavramı ön plana çıkarılarak sadece egemen devletlerin insani ilerlemeyi sağlayabileceği fikri değer kazanmıştır.⁴²

Başarısız devlet kavramının devletin egemenliğini etkilediğini tespit etmek gerekmektedir. Uygulamadaki uluslararası hukuk başarısız devlet gibi bir kurumla birleştirildiği zaman, devletin egemenliğinin harici boyutunun devletin dokunulmaz bir unsuru olduğu kabulünün altının oyulmaya başlandığı görülmektedir. Devletin egemenliği ile fonksiyonlarını icra etmesi arasında yakın ilişki kurulmaktadır.⁴³ Böylece devletin egemenliği devletin işlerliği nispetinde dokunulmazlığını koruyabilir hale gelmiştir.

Başarısız devlet kavramının doktrinde farklı tanımlamaları mevcuttur.⁴⁴ Kavramın farklı şekilde tanımlanıyor olması başarısız devletin henüz olgunlaşmamış bir kurum olduğunu göstermektedir. Başarısız devlet kavramına getirilen bazı eleştiriler daha serttir. Akpınarlı’ya göre başarısız devlet kavramı ABD hükümetinin dış politikasının ve BM barış-koruma ve barış-icra operasyonlarının kuvvetli etkisi altındadır.⁴⁵ Yazara göre “başarısız” nitelemesi ampirik olmaktan ziyade yargılayıcı bir karakter taşımakta ve hem ABD dış politikasının hem de uluslararası camianın mevcut problemin köklerini görmezlikten gelerek ve sadece problemi yaşayan devletin yetersizliğine odaklanarak “başarısız” kelimesini seçmesi pejoratif bir nitelemeyi ortaya çıkarmaktadır.⁴⁶ Bu noktada Pruess da, nitelemenin kıyı devleti ya da nükleer güce sahip devlet

⁴¹ Gery Simpson, *Great Powers and Outlaw States Unequal Sovereigns in the International Legal Order*, CSICL Cambridge Studies in International and Comparative Law, Cambridge University Press, 1. Bası, 2004, s.25-37

⁴² Ashraf Ghani ve Clare Lockhart, op.cit., s.4

⁴³ Kenneth Chan, op.cit., s.2

⁴⁴ Rosa Ehrenreich Brooks, op.cit., s.1160

⁴⁵ Neyire Akpınarlı, op.cit., S. 88

⁴⁶ Ibid. s.89

gibi objektif tespitlere dayanmadığını yarı-egemen devlet, haydut devlet ya da demokratik devlet gibi yargılayıcı türde olduğunu belirtmektedir.⁴⁷

Başarısız olarak nitelendirilen ve çökmekte olduğu söylenen devletlere yapılması gereken müdahale üzerine görüş birliği olsa bile, uluslararası camianın ve güçlü devletlerin uygulamada keyfi tutumlar takındığı eleştirisi yapılmaktadır.⁴⁸ Yer altı kaynakları zengin olan başarısız devletlere hemen müdahale edilmesinin yanında kaynak açısından fakir olan devletlerin bekle ve gör politikasına tabi tutulduğunun altını çizmek gerekir.⁴⁹ Hal böyle olunca da son on yirmi yıldır batı menşeli olarak neşet eden “haydut devlet”, “terörle savaş” ya da “başarısız devlet” gibi kavramların askeri müdahaleyi meşrulaştırmak için icat edildiği eleştirisi ön plana çıkmaktadır.⁵⁰ Kavramın bir batı miti ve uydurma olduğu ve ABD menfaatlerinin daha zayıf olan ülkelere empoze edilebilmesini amaçladığı eleştirileri dikkate şayandır.⁵¹

Salt hukuk açısından incelendiği zaman bir devletin başarılı ya da başarısız olduğunun tespitinin yapılması ile bu tespite binaen uygulanacak bir müdahalenin tartışılmasının farklı olgular olduğunu belirtmemiz gerekir. Bu bağlamda yapılacak mülahazalar, devletin egemenliği, devletin iç işlerine karışma yasağı, insan haklarının evrensel değeri ve koruma sorumluluğu kavramları ile iç içe girmiş çetrefilli bir analizi gerektirmektedir. Konu bütünlüğünü dağıtmamak açısından söz konusu çetrefilli tartışmayı şu şekilde özetlememiz gerekir. Doktrinde esas ve sarsılmaz bir ilke olarak kabul edilmesine rağmen uygulamada temelden yoksun ve az sayıda anlamlı sonuçları olan bir kavram olarak eleştirilen devletlerin egemen eşitliği kavramının⁵² başarısız devlet uygulamasından en çok zarar gören ve görmeye de devam edecek olan mefhum olduğunu belirtmemiz gerekir.

⁴⁷ Ulrich K. Preuss, Devletlerin Eşitliği ve Anayasal Bir Küresel Düzendeki Anlamı, Çeviren: Aydın Atılğan, Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, 1(1), 2011, s.131

⁴⁸ Gülise Gökçe ve Orhan Gökçe, Suriye Sorunu: ‘Başarısız veya Çöken Devlet’ Modeli Türkiye İçin Suriye Politikasında Uluslararası Kamuoyunu Harekete Geçirmenin Bir Aracı Olabilir mi?, Selçuk Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Yıl:2012, Sayı:23, 192

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ Neyire Akpınarlı, op.cit., s.1

⁵¹ Elliot Ross, Failed States are a Western Myth, The Guardian, 28 June 2013, <http://www.theguardian.com/commentisfree/2013/jun/28/failed-states-western-myth-us-interests>, ulaşım tarihi: 10.08.2013

⁵² Vaughan Lowe, International Law, Clarendon Law Series, Oxford: Oxford University Press, 2007, s.114

Sonuç

Yukarıda da değindiğimiz üzere, başarısız devlet kavramının siyasi ve hukuki eleştirisine bakıldığı zaman kavramla alakalı yeknesak bir uygulamanın olmaması ve uluslararası camianın ve büyük güç konumunda bulunan devletlerin keyfi uygulamaları en çok dikkati çeken hususlardır. Libya’da Kaddafi’nin düşürülmesi operasyonuna canhıraş şekilde destek veren ABD ve Fransa’nın Suriye’de devam eden katliam noktasında isteksiz davranmaları ve benzeri örnekler kavramın içinin daha dolmadan boşal(tıl)masına sebebiyet vermektedir.

Mısır’da başarılı devlet sayılma şartı olan demokrasinin ayaklar altına alınması ile başlayan mevcut kargaşa, güvenlik güçlerinin gösteri hakkını kullanan protestoculara yaptıkları sert müdahaleler ve bu müdahalelerle beraber gelen çok sayıda sivil ölümü haberleriyle uluslararası hukukun birçok normunu ihlal eden bir hal almıştır. Temel hak ve hürriyetlerin ağır ihlallerini gördüğümüz Mısır ve Suriye devletlerinin başarısız devlet olarak nitelendirilmesine rağmen uluslararası camianın herhangi bir müdahalede bulunmaması uluslararası hukuka ve başarısız devlet kavramına olan inancı daha da azaltmaktadır.

Uluslararası ilişkilerin temel aktörü ve uluslararası hukukun temel süjesi konumunda olan devletlerin kurucu unsurlarından olan bağımsız bir siyasi otoritesinin olması hususu her daim gözetilmesi/kollanması gereken bir olgudur. Devletin hem içişlerinde hem de dış ilişkilerinde bağımsız hareket etmesi gerekmektedir. Ancak söz konusu bağımsızlık temel hak ve hürriyetlerin çiğnenmesine ya da uluslararası barış ve güvenliğin bozulmasına sebebiyet verecek şekilde istismar edilmemelidir. Burada bir denge politikasının korunması gerektiği dikkate alınmalıdır. Başarısız devlet gibi gerek çıkış tarihi gerek kapsadığı konu alanı bakımından birbirine benzeyen yeni kavramların sınırlarının belirlenmesi gerekmektedir. Koruma sorumluluğu (responsibility to protect) bu kavramlardan biridir. Nasıl ki koruma sorumluluğu ile ilgili gerek doktrinde gerek devletlerarası resmi ve gayri resmî toplantılarda kavramın sınırlarının belirlenmesi çabası güdülüyorsa başarısız devlet kavramı ile ilgili de bu çalışma yapılmalıdır. Yani ne bir devletin temel hak ve hürriyetleri ağır şekilde ihlal etmesine izin verilmeli ne de büyük devletlerin keyfi müdahalelerine göz yumulmalıdır. Çünkü her iki durumda da uluslararası hukuk kurban edilmektedir.

KAYNAKÇA

Ashraf Ghani ve Clare Lockhart, *Fixing Failed States – A Framework for Rebuilding a Fractured World*, Oxford University Press, 2008

Christopher Clapham, *The Challenge to the State in a Globalized World*, *Development and Change*, Cilt:33, Sayı:5, Kasım-2002

Daniel Thürer, *The “Failed State” and International Law*, *International Review of the Red Cross*, Sayı:836, 1999

Elliot Ross, *Failed States are a Western Myth*, *The Guardian*, 28 June 2013

Gerald B. Helman ve Steven R. Ratner, *Saving Failed States*, *Foreign Policy*, No:89, 1992-1993-Kış Sayısı

Gery Simpson, *Great Powers and Outlaw States Unequal Sovereigns in the International Legal Order*, *CSICL Cambridge Studies in International and Comparative Law*, Cambridge University Press, 1. Bası, 2004

Gülise Gökçe ve Orhan Gökçe, *Suriye Sorunu: ‘Başarısız veya Çöken Devlet’ Modeli Türkiye İçin Suriye Politikasında Uluslararası Kamuoyunu Harekete Geçirmenin Bir Aracı Olabilir mi?*, *Selçuk Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Yıl:2012, Sayı:23

Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk*, Ankara: Turhan Kitabevi, 2009, 8. Bası, s.140

Jan-François Akandji-Kombe, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Pozitif Yükümlülükler – Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Uygulanmasına İlişkin Kılavuz Kitap*, *İnsan Hakları El Kitapları Numara:7*, 2007

Janne Elisabeth Nijman, *The Concept of International Legal Personality: An Inquiry into the History and Theory of International Law*, T.M.C. Asser Press, 2004

Jennifer Milliken ve Keith Krause, *State Failure, State Collapse and State Reconstruction: Concepts, Lessons and Strategies*, *Development and Change*, Cilt:33, Sayı:5, Kasım-2002

Kenneth Chan, *State Failure and Changing Face of the Jus Ad Bellum*, KU Leuven Centre for Global Governance Studies, Working Paper No:100, Şubat-2013, s.2

Malcolm D. Envas, *International Law*, Oxford University Press, Birinci Bası, 2003

Malcolm N. Shaw, *International Law*, Cambridge: Cambridge University Press, 5. Bası, 2003

Melda Sur, *Uluslararası Hukukun Esasları*, İstanbul: Beta Yayınevi, 4. Bası, 2010, s.97

Neyire Akpınarlı, *The Fragility of the ‘Failed State’ Paradigm*, Brill Academic Publishers, 2009

Peter Malanczuk, *Akehurst’s Modern Introduction to International Law*, Londra: Routledge Press, 1997, 7. Bası

Roland Portmann, *Legal Personality in International Law*, Cambridge University Press, 2010

Rosa Ehrenreich Brooks, *Failed States, or the State as Failure?*, *The University of Chicago Law Review*, Cilt:72, Sayı:4, 2005

Selman Ögüt, *21. Yüzyılda Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin Yeniden Yapılandırılması*, T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013

Ulrich K. Preuss, *Devletlerin Eşitliği ve Anayasal Bir Küresel Düzendeki Anlamı*, Çeviren:Aydın Atılğan, Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, 1(1), 2011

Valentin Cojenu ve Alina Irina Popescu, *Analysis of Failed States: Some Problems of Definition and Measurement*, *The Romanian Economic Journal*, Sayı:25, 2007

Vaughan Lowe, *International Law*, Clarendon Law Series, Oxford: Oxford University Press

Yücel Acer ve İbrahim Kaya, *Uluslararası Hukuk İngilizce Özetli Ders Kitabı*, İstanbul: Legal Yayınevi, 2012

Zaryab Iqbal ve Harvey Starr, *Bad Neighbors: Failed States and Their Consequences*, *Conflict Management and Peace Science*, Sayı:25, 2008

Kullanılan İnternet Kaynakları

<http://ffp.statesindex.org/indicators>

<http://ffp.statesindex.org/>

<http://www.trthaber.com/haber/gundem/misirda-askeri-darbe-92072.html>

<http://yenisafak.com.tr/dunya-haber/misirda-katliam-var-200-olu-27.07.2013-546396>

<http://yenisafak.com.tr/dunya-haber/misirda-yeni-katliam-163-olu-14.8.2013%20-554691>

<http://www.aa.com.tr/tr/dunya/216898--nakil-sirasinda-katliam-52-olum>

<http://www.trthaber.com/haber/dunya/misirda-katliamin-bilancosu-aciklandi-97651.html>

<http://www.un.org/News/Press/docs/2013/sgsm15160.doc.htm>

<http://www.trthaber.com/haber/dunya/suriyede-bir-yillik-agir-bilanco-69199.html>

<http://www.trthaber.com/haber/dunya/kimyasal-katliamda-olu-sayisi-1300u-asti-98151.html>

<http://ffp.statesindex.org/rankings-2013-sortable>

http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/chart_turkce.pdf

<http://www.theguardian.com/commentisfree/2013/jun/28/failed-states-western-myth-us-interests>